HUMAN FORUM 2020

HUMAN FORUM 2020

HUMAN FORUM 2020

RODOVÁ ROVNOSŤ – SPOLOČNÁ ZODPOVEDNOSŤ

DISKUSÉ FÓRUM O DEMOKRACII A ĽUDSKÝCH PRÁVACH

Zborník príspevkov

BELIANUM

BANSKÁ BYSTRICA

2021

Editorka: Mgr. Jarmila Androvičová, PhD.

Recenzentky: Ing. Erika Ľapinová, PhD.
PhDr. Zuzana Kulašiková, PhD.

Za obsahovú a jazykovú stránku sú zodpovední jednotliví autori a autorky príspevkov.

© BELIANUM Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2021

ISBN 978-80-557-1900-9

OBSAH

PREDHOVOR 5
Jarmila Androvičová

RODOVÁ ROVNOSŤ V MEDZINÁRODNÝCH ĽUDSKOPRÁVNYCH DOKUMENTOCH 8
Martina Bolečeková

RODOVÁ ROVNOSŤ V EURÓPSKEJ POLITIKE 17
Miroslav Řádek

ZASTÚPENIE ŽIEN V POLITICKÝCH ŠTRUKTÚRACH AKO NÁSTROJ NA UPLATŇOVANIE RODOVEJ ROVNOSTI V SÚČASNÝCH EKONOMICKÝCH PODMIENKACH 28
Erika Neubauerová – Alena Zubaľová

VÝZNAM RODU PRE POLITIKU A POLITICKÝ MARKETING V USA: CESTA OD HLASOVACIEHO PRÁVA K POZÍCII VICEPREZIDENTKY 42
Jessica Kriška

RODOVO PODMIENENÉ NÁSILIE Z HĽADISKA TRESTNÉHO PRÁVA A POMOC OBETIAM 54
Martina Kurejová

THE COVID-19 PANDEMIC CRISIS AND ITS INFLUENCE ON THE GENDER EQUALITY PHENOMENON 72
Klara Życka

PREDHOVOR

Jarmila Androvičová

V dňoch 25. a 26. novembra 2020 sa konal siedmy ročník medzinárodného diskusného fóra o demokracii a ľudských právach HUMAN FORUM, tentokrát v online forme. Podujatie tradične organizujú Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, občianska platforma Nie v našom meste! a občianske združenie Centrum komunitného organizovania, a v tomto ročníku pribudla medzi organizátorov nadácia Ekopolis. Súčasťou viacúrovňového podujatia zameraného na tému ľudských práv a demokracie bola okrem diskusií, workshopov a kultúrnych podujatí aj vedecká konferencia Rodová rovnosť - spoločná zodpovednosť.

Od vzniku podujatia HUMAN FORUM je jedným z jeho hlavných cieľov prepájať akademickú obec s občanmi, najmä tými aktívnymi, ktorí sa rôznymi spôsobmi angažujú vo verejnom živote mesta, regiónu, krajiny. Akademici sú teda prizývaní k účasti na tomto podujatí jednak preto, aby svojimi poznatkami a skúsenosťami obohatili a zobjektivizovali pohľad na témy, ktorými sa podujatie HUMAN FORUM zaoberá, a aby na základe vedeckých poznatkov prispievali k návrhom riešení celospoločenských problémov. Na druhej strane, prepojenie akademickej a občianskej sféry sa dá chápať aj ako otvorená možnosť pre akademikov prestupovať z jednej úrovne do druhej, a teda vyjadriť svoju verejnú angažovanosť. Táto angažovanosť sa môže v budúcnosti prejaviť pri výbere tém výskumu, spôsobov prezentácie výsledkov výskumu, či akýmkoľvek iným spôsobom.

Aktuálny ročník medzinárodného diskusného fóra o demokracii a ľudských právach bol venovaný problematike rodovej rovnosti. Cieľom vedeckej konferencie bolo identifikovať potenciál a prekážky smerovania k rodovo rovnoprávnej Európskej únii, v ktorej rodovo motivované diskriminácie a štrukturálna nerovnosť medzi ženami a mužmi budú už len minulosťou. Keďže Európska komisia v novom výskumnom programe Horizon Europe zdôrazňuje dôležitosť rodovej rovnosti vo výskume a inováciách a túto podmienku bude požadovať aj v samotných projektoch nového programu, považovali organizátori za užitočné venovať tejto téme zvýšenú pozornosť. Aj preto, že v Slovenskej republike je téma rodovej rovnosti stále podceňovaná alebo až zosmiešňovaná.

Európska komisia 5. marca 2020 predstavila svoju stratégiu rodovej rovnosti v EÚ na roky 2020-2025 (The Gender Equality Strategy). V oblasti rodovej rovnosti je EÚ globálnym lídrom a v posledných desaťročiach zaznamenala významný pokrok. Rodovo podmienené násilie a stereotypy však naďalej pretrvávajú. Komisia plánuje posilniť uplatňovanie hľadiska rodovej rovnosti systematickým začleňovaním rodovej perspektívy do všetkých fáz tvorby politík vo všetkých oblastiach vnútornej aj vonkajšej politiky EÚ. Základnou zásadou, ktorá sa bude pri vykonávaní stratégie uplatňovať, bude využívanie tzv. prierezového charakteru (intersekcionality) – t. j. kombinácie rodu s inými osobnými charakteristikami alebo identitami a toho, ako táto kombinácia prispieva ku konkrétnym skúsenostiam s diskrimináciou. V roku 2020 sme si

pripomenuli 25. výročie OSN Pekinskej deklarácie a akčnej platformy prvého všeobecného záväzku a globálneho akčného plánu na dosiahnutie pokroku v oblasti rovnosti medzi ženami a mužmi. Nová stratégia EÚ nadväzuje na Agendu OSN 2030 pre udržateľný rozvoj, v ktorej sa rodová rovnosť považuje za prierezovú prioritu v rámci všetkých cieľov udržateľného rozvoja. Žiaden členský štát EÚ zatiaľ nedosiahol rovnosť medzi ženami a mužmi. Pokrok je pomalý, rodové rozdiely pretrvávajú v zamestnanosti, odmeňovaní, starostlivosti a dôchodkoch.

Nová európska stratégia načrtáva súbor kľúčových opatrení vrátane odstránenia rodovo podmieneného násilia a stereotypov s cieľom preklenúť tieto medzery a umožniť Európe naplno využiť jej potenciál v podnikaní, politike a spoločnosti, zabezpečenie rovnakej účasti a príležitostí na trhu práce vrátane rovnakej odmeny; a dosiahnutie rodovej rovnováhy v rozhodovaní a politike.

Konferencia je tradične interdisciplinárna a ponúka priestor vedcom a vedkyniam z rôznych spoločenskovedných disciplín, preto aj tento zborník obsahuje príspevky, ktoré k téme pristupujú z rôzneho uhla pohľadu. **Martina Bolečeková** sa zameriava na rodovú rovnosť ako základné ľudské právo a jej ukotvenie v medzinárodných dokumentoch (predovšetkým na globálnej úrovni, ale tiež na vybraných regionálnych úrovniach). Prostredníctvom analýzy medzinárodných dokumentov poukazuje na hlavné oblasti, v rámci ktorých sa v súčasnosti stretávame s rodovou nerovnosťou, diskrimináciou, či dokonca útlakom žien, aj na príčiny týchto javov. **Miroslav Řádek** sa zameriava na identifikáciu miery politickej participácie žien na úrovni Európskeho parlamentu. Ukazovatele miery politickej participácie žien vzájomne porovnáva a vyhodnocuje naprieč niekoľkými funkčnými obdobiami Európskeho parlamentu. Rovnako tak sa venuje miere politickej participácie žien v Európskom parlamente z pohľadu Slovenska a všetkých štyroch volieb do Európskeho parlamentu, ktoré sa na Slovensku konali. **Erika Neubauerová a Alena Zubaľová** analyzujú zastúpenie žien v politických štruktúrach ako nástroj na uplatňovanie rodovej rovnosti v súčasných ekonomických podmienkach. Vo svojom príspevku poukazujú na trendy zastúpenia žien v politických štruktúrach v krajinách Európy a na legislatívne ukotvenie princípov rodovej rovnosti v európskych právnych normách týkajúcich sa tejto oblasti. Osobitnú pozornosť venujú genéze zastupiteľskej demokracie na úrovni Európskeho parlamentu, ako aj špecifikám a bariéram uplatňovania princípov rodovej rovnosti na Slovensku. **Jessica Kriška** skúma význam rodu pre politiku a politický marketing v USA najmä na príklade nárastu popularity Kamaly Harris, historicky prvej novozvolenej viceprezidentky USA. Analyzuje tiež úlohu rodových stereotypov v politickom marketingu političiek a vybrané výrazné ženské postavy americkej politiky. **Martina Kurejová** analyzuje rodovo podmienené násilie z hľadiska trestného práva a pomoc obetiam. Venuje sa najmä legislatívnej úprave násilia páchaného na ženách v trestnom práve a pomoci obetiam rodovo motivovaných trestných činov. **Klara Życka** sa venuje v súčasnosti aktuálnej téme – rodovým aspektom a rodovým dopadom epidémie vírusu SARS-CoV-2. Situácia tzv. „lock-downu“ napríklad zvýraznila problém domáceho násilia, ale rodový aspekt majú aj sociálno-psychologické dopady epidémie či zmenená situácia na trhu práce.

V poslednom období pozorujeme nárast politickej participácie žien, no i napriek tomu v tejto oblasti pretrvávajú mnohé štrukturálne bariéry udržiavané inštitucionálnym fungovaním

spoločenských vzťahov a procesov a pretrvávaním rodových stereotypov. Rodová rovnosť je pre súčasné spoločnosti jednou zo strategických výziev tohto storočia. Cesta k rodovej rovnosti nie je len o dosiahnutí spravodlivosti v začlenení žien do rôznych oblastí spoločenského života a o odstránení ich diskriminácie, vrátane takých hrubých foriem rodovej nerovnosti, ako je násilie páchané na ženách, ale aj o tom čo táto cesta môže priniesť vo vzťahu k riešeniu ďalších závažných problémov ľudstva a zlepšeniu kvality života nás všetkých. Mnohí autori a autorky sa domnievajú, a viaceré reálne príklady im dávajú za pravdu, že vyššia politická a ekonomická participácia žien znamená často zlepšenie života aj v ďalších oblastiach. Český filozof Václav Bělohradský ju spája napríklad s nádejou na riešenie v súčasnej dobe veľmi často diskutovaného problému korupcie. Inými slovami, vyššia miera participácie žien je nielen výsledkom pokroku, ale môže byť aj jeho nástrojom, hoci samozrejme nie jediným.

RODOVÁ ROVNOSŤ V MEDZINÁRODNÝCH ĽUDSKOPRÁVNYCH DOKUMENTOCH

Martina Bolečeková

Abstrakt

Príspevok sa zameriava na rodovú rovnosť ako základné ľudské právo a jej ukotvenie v medzinárodných dokumentoch predovšetkým na globálnej úrovni. Prostredníctvom analýzy medzinárodných dokumentov sa pokúsime vystihnúť obsah tohto pojmu a poukázať na hlavné oblasti, v rámci ktorých sa v súčasnosti stretávame s rodovou nerovnosťou, diskrimináciou, či dokonca útlakom žien, ako aj pomenovať možné príčiny. Okrem toho sumarizujeme dostupné medzinárodné nástroje presadzovania rodovej rovnosti, ktorá stále predstavuje jednu z aktuálnych ľudskoprávnych výziev.

Kľúčové slová: *rodová rovnosť, Organizácia Spojených národov, garancie ľudských práv*

Abstract

The paper focuses on gender equality as a fundamental human right and its anchoring in international documents, especially at the global level. Through the analysis of international documents, we will try to capture the content of this concept, and point out the main areas in which we currently face gender inequality, discrimination, or even oppression of women, as well as name possible causes. In addition, we summarize the available international tools for promoting gender equality, which still represents one of the current human rights challenges.

Keywords: *gender equality, United Nations, human rights guarantees*

Úvod

Uplatňovanie rodovej rovnosti je súčasťou zásady rovnakého zaobchádzania, ktorá je inherentnou súčasťou súčasného chápania ľudských práv. Hoci ich formulácie sa môžu líšiť, všetky ľudskoprávne dokumenty vyjadrujú, že práva musia byť garantované bez akejkoľvek diskriminácie: človek nemôže byť znevýhodnený z dôvodu, že patrí k istej skupine alebo je súčasťou nejakého kolektívu. Dôstojnosť, sloboda a rovnosť sú považované za „základnú triádu“ ľudských práv.

Napriek tomuto uznaniu rovnosti ako základného princípu ľudských práv sme svedkami neustálej diskusie o tom, čo je cieľom „práva na rovnosť“ – je to uznanie abstraktnej/formálnej rovnosti, alebo nastolenie skutočnej rovnosti? V rámci diskusií sa teda rozlišuje medzi právom na rovnosť príležitostí a právom na rovnosť výsledkov. Koncepcia rovnosti príležitostí zahŕňa aj slobodu rozhodnúť sa, ktoré príležitosti chceme využiť; avšak nezabezpečuje záruky, že ľudia budú môcť svoje možnosti reálne využívať. V súvislosti s právom na rovnosť hovoríme o jeho asymetrickom chápaní: „Podľa tohto ponímania rovnosť ochraňuje pred útlakom na základe konštruovanej nerovnosti a to úplne v súlade s dejinami boja za ľudské práva, ktoré boli bojom proti privilégiám a diskriminácii.“ (Baer, 2017, s. 310)

Takéto chápanie rovnosti je vlastné aj inštitúciám v rámci systému Organizácie Spojených národov (ďalej „OSN"), ktorému venujeme pozornosť v tomto príspevku. Prostredníctvom predstavenia vývoja od vzniku OSN po súčasnosť zosumarizujeme kľúčové nástroje presadzovania rodovej rovnosti na globálnej úrovni a v závere zhodnotíme efektívnosť ich uplatňovania.

Reflexia rodovej rovnosti v Organizácii Spojených národov

V prvej časti sa zameriame najmä na ukotvenie rodovej rovnosti v medzinárodných dokumentoch. Považujeme za potrebné sústrediť sa na prostredie OSN, a to z dôvodu, lebo iniciatívy a nástroje, ktoré boli rozvinuté na pôde tejto medzinárodnej medzivládnej organizácie, tvoria východiskový rámec pre záväzky a stratégie prijímané na rôznych nižších úrovniach – regionálnych i národných.

Už z úvodných formulácií obsiahnutých v preambule zakladajúcej listiny OSN v Charte je zreteľné, že jej zakladajúci členovia boli odhodlaní uznať a presadzovať rovnocenné postavenie žien[1] vo všetkých sférach života. Ďalej v Charte v kapitole III, ktorá je venovaná orgánom OSN, je v článku 8 vyjadrené, že „Organizácia Spojených národov nezavedie nijaké obmedzenia spôsobilosti mužov a žien, pokiaľ ide o rovnoprávnu účasť v akejkoľvek funkcii v jej hlavných a pomocných orgánoch." Odhodlanosť presadzovať rodovú rovnosť mala teda smerovať aj „do vnútra" samotnej organizácie[2]. V článku 13 zase nájdeme formuláciu o uskutočňovaní ľudských práv a základných slobôd „pre všetkých bez rozdielu rasy, pohlavia, jazyka alebo náboženstva". Obdobnú formuláciu je možné nájsť nielen v Charte, ale spravidla v každom ľudskoprávnom dokumente, vrátane ústav demokratických štátov. Táto formulácia býva odborníkmi označovaná ako „antidiskriminačná klauzula" (Jankuv, 2006), a práve antidiskriminačnú klauzulu vnímame ako základnú oporu uznania (nielen rodovej) rovnosti a východisko pri jej podpore a presadzovaní[3].

O tom, že podpora a presadzovanie práv žien patrila od začiatku k dôležitým agendám OSN svedčí aj skutočnosť, že Hospodárska a sociálna rada, ako jeden z hlavných orgánov OSN, si už od roku 1947 ako svoj pomocný orgán zriadila Komisiu pre postavenie žien[4]. Aj zásluhou tejto komisie sa podarilo do návrhu znenia najvýznamnejšieho ľudskoprávneho dokumentu vôbec – Všeobecnej deklarácie ľudských práv (1948), presadiť rodovo neutrálny jazyk[5]. Zreteľnejšie ako v slovenskom jazyku je to

[1] Hoci budeme v texte v rôznom kontexte používať slovné spojenie práva žien, myslíme tým aj práva dievčat.

[2] Napriek skutočnosti, že na čele mnohých významných inštitúcií systému OSN boli a sú ženy, v celej histórii OSN žena nezastávala post generálnej tajomníčky OSN.

[3] Príkladom antidiskriminačnej klauzuly je znenie článku 2 Všeobecnej deklarácie ľudských práv, pričom k explicitne vyjadreným dôvodom diskriminácie, ktoré sú považované za neprípustné, pribudli v porovnaní s Chartou ďalšie. V súvislosti s našou témou však považujeme za dôležité doplniť, že v tomto prípade rod sa vzťahuje na pôvod.

[4] Komisii pre postavenie žien sa budeme podrobnejšie venovať v druhej podkapitole venovanej inštitucionálnym nástrojom.

[5] Vzhľadom na kľúčovú úlohu, ktorú jazyk zohráva pri formovaní kultúrnych a sociálnych postojov, je používanie jazyka zohľadňujúceho rodové hľadisko účinným spôsobom, ako podporiť rodovú rovnosť a odstrániť rodovú zaujatosť. Byť „inkluzívny" z hľadiska rodového jazyka znamená rozprávať a písať spôsobom, ktorý nediskriminuje konkrétne pohlavie, rod alebo rodovú identitu a nezachováva rodové stereotypy. (UN, 2020)

možné vnímať v angličtine, kde „all men“ z pôvodného návrhu bolo nahradené formuláciou „all human beings“ (bližšie pozri Holzleithner, 2017, s. 404).

Komisii pre postavenie žien bola zverená úloha vypracovať medzinárodné dohovory o právach žien. Prvým nástrojom medzinárodného práva, ktorý uznal a chránil politické práva žien, sa stal Dohovor o politických právach žien prijatý v roku 1953. Ďalšou oblasťou, ktorej bol venovaná pozornosť, boli práva žien v manželstve: v roku 1957 bol prijatý Dohovor o štátnom občianstve vydaných žien a v roku 1962 Dohovor o súhlase pre manželstvo, najnižšom veku pre uzavretie manželstva a registrácii manželstva.

Komisia tiež prispievala k práci odborných organizácii OSN – podieľala sa napríklad na príprave Dohovoru Medzinárodnej organizácie práce o rovnakom odmeňovaní pracujúcich mužov a žien za prácu rovnakej hodnoty z roku 1951, ktorý zakotvuje zásadu rovnakej odmeny za rovnakú prácu.

Ďalší vývoj predstavíme len stručne v chronologickom poradí, s dôrazom na najvýznamnejšie míľniky, pričom uvedieme ako najvýznamnejšie dokumenty, tak aj významné udalosti.

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (prijatý v roku 1966, platný od roku 1976) v článku 3 upravuje princíp nediskriminácie a záväzok dbať na zásadu rovnosti mužov a žien pri využívaní práv uvedených v pakte. Článok 26 obsahuje právo na rovnosť a rovnakú zákonnú ochranu pred diskrimináciou z akéhokoľvek dôvodu. Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (prijatý rovnako v roku 1966 a platný od roku 1976) zakotvuje v článkoch 2 a 3 zákaz akejkoľvek diskriminácie a rovnosť práv mužov a žien; a v článku 7 právo na spravodlivé a uspokojivé pracovné podmienky, vrátane primeranej mzdy – rovnakej za prácu rovnakej hodnoty bez akéhokoľvek rozlišovania, právo na platenú dovolenku, pracovné podmienky nie horšie, než aké majú muži, slušný život pre ženy a ich rodiny, bezpečné a zdravotne vyhovujúce pracovné podmienky, rovnaké príležitosti dosiahnuť v zamestnaní povýšenie, pričom sa nebudú uplatňovať iné kritéria, než dĺžka zamestnania a ich schopnosti.

V roku 1967 bola prijatá Deklarácia o odstránení diskriminácie žien, ktorá zaručovala ženám celý rad práv, o. i. politické práva, právo vlastniť majetok, právo na vzdelanie a prístup k nemu, právo na prácu a rovnaké odmeňovanie. Venovala sa aj postaveniu žien v rodine, napr. zakotvovala rovnosť postavenia manžela a manželky. Deklarácia priniesla vôbec prvú definíciu diskriminácie žien na medzinárodnej úrovni. V súvislosti s deklaráciou je však potrebné zdôrazniť, že nejde o právne záväzný dokument, t. j. vykonávanie jej ustanovení je ponechané na schopnosť a vôľu štátov a štáty nie sú za porušenie práv obsiahnutých v deklarácii sankcionovateľné. Napriek tomu má nepopierateľný význam, lebo upriamila pozornosť na potrebu riešiť diskrimináciu žien prostredníctvom špecifických nástrojov.

V 70. rokoch 20. storočia dochádza na pôde OSN, aj pod vplyvom silnejúceho medzinárodného feministického hnutia, k akcelerácii podpory práv žien. Rok 1975 vyhlásilo Valné zhromaždenie OSN za Medzinárodný rok žien, aby tak upriamilo pozornosť na otázku rovnosti žien a mužov a vyzdvihlo príspevok žien k rozvoju a mieru. V tomto roku bola usporiadaná aj prvá svetová konferencia o ženách, ktorá sa konala v Mexico